

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Ioan Oros alias Rusu, *Memorii*, text îngrijit și prefată de Ioan Ranea, București, 1989, 240 p. (Direcția Generală a Arhivelor Statului)

Păstrate ca relieve de familie, pentru a evoca posterității faptele înaintașilor, mărturiile scrise ajung, în cazuri fericite, în patrimoniul Arhivelor Statului, unde ocupă locul cuvenit alături de alte numeroase izvoare ale zbuciumatului trecut al neamului românesc. O asemenea soartă au avut-o, ca sacră moștenire de familie, și Memoriile lui Ioan Oros alias Rusu, păstrate cu nemărginită grijă de fiii și nepoții care, prin înțelegerea valențelor ce sînt încredințate Arhivelor Statului, au considerat că dintr-o amintire de familie să le transforme într-un bun al tuturor, izvor de cunoaștere și apreciere a faptelor înaintașilor.

Manuscrisul achiziționat în ultimii ani de Filiala Arhivelor Statului județul Mureș s-a bucurat de atenția lui Ioan Ranea, șeful acestui așezămînt, care în ultimele decenii s-a preocupat cu interes de izvoarele ce evocă faptele generației de la 1848. Adunînd și interpretînd științifice aceste valoroase documente, a integrat în circuitul cunoașterii noi aspecte referitoare la oameni și fapte ale anilor de luptă pentru libertate socială și națională. Întîlnirea cu filele manuscrisului Memoriilor lui Ioan Oros alias Rusu i-au reclamat o dăruire pasionantă pentru parcurgerea acestor însemnări, prin intermediul cărora pot fi înțelese episoade semnificative din epopeea anilor 1848—1849, ca momente de maximă solicitare a patriotismului, a spiritului de sacrificiu la care a subscris întreaga suflare românească, conștientă de înalta răspundere ce-i revenea în conjunctura ridicării și afirmării la cele mai înalte cote ale aspirațiilor națiunilor oprimate de apăsarea stăpînirii străine. Transcriind rînd de rînd, frază de frază, coroborînd cu alte izvoare contemporane, autorul ediției, prin aparatul critic realizat, fără a diminua valoarea însemnărilor luptătorului de la 1848, aduce la zi textul, oferindu-i cititorului posibilitatea înțelegerii și încadrării mai exacte a acestor pagini de memorii.

Atît prefata, cu multiplele ei meniri, cit și notele sau doar simplele precizări, toate sînt binevenite, oferind precizia și încadrarea cu ceea ce astăzi constituie rezultanta cunoașterii izvoarelor ce au menirea de a

ilustra critic evenimentele evocate. Acestor contribuții li se alătură glosarul alcătuit de conf. univ. Timotei A. Enăchescu, prezență salutară pentru cititorul a cărui lectură ar fi altfel dificil de realizat în mod cursiv și inteligibil. Pornind de la un număr bogat de cuvinte considerate în mod necesar a fi explicate, printr-o atentă și perseverentă selecționare, autorul glosarului s-a oprit la un număr restrîns, ce se dovedește însă benefic pentru cititorul zilelor noastre.

Acest volum de memorii, apărut sub egida Direcției Generale a Arhivelor Statului, constituie o nouă contribuție la editarea izvoarelor oferite spre cercetare tuturor celor care, cu scrupulozitate științifică se apleacă spre izvorul autentic pentru a integra în ansamblul tratării epocile istorice, veridicitatea ce emană de la mărturiile trecutului. În acest caz însă, volumul nu prezintă interes numai pentru cercetarea științifică, revendicînd și atenția publicului larg căruia, pagină cu pagină, rod al zbuciumatelor zile și nopți de intensă tensiune, îi reclamă participarea, reușind chiar să-i capteze interesul prin modul cum sînt evocate numeroase episoade la care linărul luptător a fost prezență și faptă în contextul marilor participări la epopea declanșată de exonenții ce susțineau sau respingeau punctele de vedere ale tuturor națiunilor aflate în situația de a contribui cu participarea la toate momentele promergătoare ale actelor revoluționare generate și menite să contribuie la prefacerile complexe ale lumii năpăstuită de tot ceea ce erau moștenite ale regimului habsburgic.

Prefata oferă cititorului prilejul de a remarca că publicarea manuscrisului, cunoscut și folosit parțial de numeroși cercetători în decursul ultimelor decenii, vine să ofere tocmai această posibilitate de lărgire și chiar precizare a episoadelor ce au reținut atenția memorialistului. După trecerea citorva decenii de la evenimentele narate la vîrsta senectuții, relevînd o prestigioasă memorie, coroborată însă și cu lecturile ce i-au facilitat cunoașterea unor poziții diferite față de același eveniment, Ioan Oros alias Rusu a evidențiat prin paginile sale de memoria-

listică un statornic alășament și un nemărginit respect pentru cei mulți ce au înroșit cu singele lor cîmpul de luptă pentru nobila aspirație 'spre libertate. Autorul ediției intervine acolo unde a considerat oportun de a preciza, corecta sau completa textul autorului realizării ediției, criteriile selective sînt menționate în finalul acestei cărți.

Interesul manifestat față de acest volum a fost demonstrat și de rapida epuizare a ediției, solicitările impunînd fie o completare de tiraj, fie o viitoare apropiată reeditare. Considerînd oportun un asemenea răspuns la adresa solicitanților, exprimăm cîteva opinii pe care editorul ar putea să le aibă în atenție :

Jan Boniecki, Katalog fotografii z Archiwum Dokumentacji mechanicznej i innych archiwów państwowych—150 lot fotografii (1839—1989) (Catalogul de fotografii din Arhiva de documentație mecanică și alte arhive de stat — 150 de ani de fotografie (1839—1989). Warszawa-Lódz, 1989, 496 p. + 96 pl.

Lucrarea lui Jan Boniecki intitulată Catalogul de fotografii din Arhiva de Documentare mecanică și alte arhive de stat cu subtitlul semnificativ, 150 de ani de fotografie 1839—1989, ne oferă plăcutul prilej de a lua cunoștință de această preocupare, în multe părți neglijată, dar — după opinia noastră — foarte importantă.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea, Boleslaw Matuszewski scria în lucrarea sa *Nowe źródło historii* (Un nou izvor al istoriei) : fotografia are caracteristicile autenticității, exactității și preciziei care îi sînt proprii numai ei. De atunci s-au schimbat multe, alți în ceea ce privește tehnica de producție a fotografiei cît și opinia oamenilor în ceea ce privește valoarea sa de izvor. Astăzi părerile lui Matuszewski și ale altor teoreticieni cu opinii asemănătoare sînt deseori corectate, ba chiar și criticate. Aceasta intrucît se știe că în mîinile unui necunosător sau nepriecut realitatea poate fi deformată sau chiar contrafăcută. Ce să mai vorbim de anumiți specialiști în arta manipulării . . .

Cu toate acestea, previziunea că fotografia va produce schimbări colosale în cultură și obiceiuri nu și-a pierdut cituși-de puțin valabilitatea. Dimpotrivă, pe plan mondial a apărut o întreagă literatură care teoretizează fenomenul ca să nu amintim decît de celebra „Galaxia Gutemberg” al lui Marshall Mac Luhan și multe altele.

În fiecare izvor al cunoașterii, cercetătorul va observa fapte, evenimente și fenomene. Ele îi vor permite recrearea într-o bună măsură obiectivă a proceselor istorice.

În prefață, componentele ce o alcătuiesc pot fi definite printr-o departajare care să poată pune mai concludent în evidență principiile ce au călăuzit pe editor. O atență colaționare a textului manuscrisului cu cel supus editării, unele greșeli din actuala ediție fie făcîndu-l eliptic, fie schimbînd sensul ideilor din frază. Culegerea cuvintelor sau folosirea unui semn distinctiv atunci cînd ele sînt explicate la glosar. Considerăm util a fi reproduse mai multe pagini care să fie incluse ca facsimile în volum. Introducerea ca iconografie a unor imagini de epocă în concordanță cu textul.

VIRGILIU Z. TEODORESCU

În documentala sa introducere la catalog J. Boniecki face o substanțială trecere în revistă a preocupărilor existente în această materie în Polonia atît teoretice cît și practice.

În ceea ce privește contribuțiile teoretice la analiza fenomenului, este de remarcant multitudinea de studii apărute în cărți, reviste etc. Nu ne propunem să le trecem în revistă pe toate, deși acest lucru ar merita făcut. Cu toate acestea, ne luăm îngăduința de a spune cîteva lucruri și despre acestea.

Printre ideile valoroase este și aceea că fotografia, indiferent de valoarea ei cognitivă, acționează și asupra simțurilor, ceea ce înseamnă că un om sensibil și cu simț al observației are posibilitatea receptării directe a timpului trecut. Cu atît mai mult, au această posibilitate cercetătorii înarmați cu cunoștințe și metode de lucru științifice.

O altă idee la care subseriem în întregime este aceea că, fiind un document al vieții contemporane a omului, ea se caracterizează prin anumite trăsături specifice, care rezultă din suportul informației cît și din împrejurările în care acestea au apărut. Fotografiiile pot fi executate în locuri greu accesibile ba deseori și periculoase, ca lupte armate, incendii, calamități naturale, diverse catastrofe sau chiar spațiul cosmic. În aceste împrejurări fotografiile sînt de neînlocuit, ele oferindu-ne astfel o informație directă, rapidă, autentică și, the last but not the least, ea ne redă dramaturgia informațiilor.

La fel de esențială ni se pare afirmația că izvorul fotografic este în aceeași măsură ca și izvorul scris dependent de conținutul

informativ; cu toate acestea valorile ce rezultă din natura suportului permit evidențierea acelor aspecte care sînt imposibil de sesizat cu ochiul, nelsoțit de tehnica de înregistrare la fel ca și în cuvîntul scris. Cu alte cuvinte documentele fotografice împreună cu mijloacele mass-media au un rol extrem de important în răspîndirea bunurilor culturale. Tocmai din acest motiv, epoca contemporană este denumită și epoca civilizației imaginii și sunetului spre deosebire de epoca cuvîntului scris sau cea și mai îndepărtată a răspîndirii orale a informației.

Observații la fel de pertinente fac mai mulți autori, atît polonezi cît și străini. Nu stă însă în atenția noastră de a face un studiu pe marginea altui studiu, ci de a face doar o prezentare a acestei atît de interesante lucrări.

Să revenim așadar la structura rubricăției care se prezintă în felul următor: introducere, listă de abrevieri, catalog, indice de persoane și două rezumate, unul în limba engleză și altul în germană. Nu putem omite nici faptul că textul este ilustrat de fotografii a numeroase personalități politice, culturale, artistice etc. atît poloneze cît și străine.

După ce se face o trecere în revistă a principalelor instituții, nu numai a acelor care fac parte din rețeaua arhivistică poloneză, este interesant de remarcat faptul că la sfîrșitul anului 1985 numai în arhivele de stat erau păstrate un număr de 1.112.157 fotografii de toate genurile (portretistice, de grup, situaționale, creative) dîndu-se și cantitățile aflate în diferite arhive aparținînd rețelei arhivistice naționale.

Așa după cum subliniază autorul în încheierea studiului introductiv, sarcina primordială a acestei lucrări este aceea de a informa despre existența unor servicii fotografice, precum și aceea de a indica eventualilor beneficiari posibilitatea de a ajunge la ele și de a folosi fotografiile pe care aceștia le caută, fotografiile aflate în arhivele de stat poloneze.

Ne este foarte greu să facem o sistematizare a personalităților care apar în indicele extrem de bogat cît și a acelor care apar în fotografii.

Putem spune, în general, că lista acestora este consistentă conținînd personalități din cele mai variate domenii. Ceea ce ni se pare însă deosebit de important pentru noi, este faptul că, multe dintre acestea au avut legături directe sau indirecte cu România;

printre acestea existînd și din cele care în prezent este la modă a fi caracterizate de tristă memorie, cît și din cele care au avut o atitudine favorabilă țării noastre, multe dintre ele aducîndu-și contribuții importante la răspîndirea culturii românești în Polonia. Nu trebuie uitat faptul că România, a constituit în repetate rînduri un teren de refugiu pentru polonezi, dintre care multă frapăți de generozitatea, ospitalitatea și alte trăsături specifice ale acestui popor l-au îndrăgît și și-au adus contribuția lor la o mai bună cunoaștere a noastră așit în Polonia cît și în lumea largă. Vom cita aici numai cu titlu, de exemplu cazul eminenței poete Kazimiera Iłkiewiczówna. Aceasta a promovat apropierea dintre popoarele noastre, timp de mai multe decenii în calitate de funcționară a Ministerului de Externe, ca secretară a mareșalului Józef Piłsudski și în cea de poetesă și om de cultură. Ea vizitează România în anii 1935—1938 (întînd o serie de conferințe în multe din orașele țării. În urma atacării Poloniei de către Germania nazistă ea se refugiază la Cluj, unde rămîne pînă în 1947. Aici predă limbi străine unor copii, printre care și fiiceii lui Lucian Blaga, dar învață și limba țării. Tot aici începe să traducă din literatura română, atît din poezia populară, cît și din cea cultă. În același timp, ea scrie versuri inspirate din tematica românească pe care le va publica în 1954 în două cicluri: „Paiete ardeleneste” și „Ceea ce nu s-a pierdut”. De neuitat sînt cuvintele ei spuse la vîrsta senectuții, în care se referă la plaiurile noastre, despre care afirmă că aici „a rămas o parte din sufletul meu, și prea adesea îmi pare că în vis văd raiul acela pămîntesc”. Cazul creionat mai sus, este numai un exemplu, dar sînt multe altele asemănătoare. Cartea în discuție ne învederează, faptul că, în Polonia sînt multe documente fotografice care ne pot aduce informații prețioase privind istoria poporului nostru și a relațiilor româno-polone. Considerăm că și în arhivele noastre, sînt destule documente fotografice care ar putea juca același rol pe care îl pot juca cele aflate în instituții și colecții particulare poloneze. De aici se desprinde ideea că este necesară o mai mare grijă pentru păstrarea, evidența și punerea lor în valoare. Propunem totodată, că, în măsura posibilităților, să organizăm o expoziție cu personalități poloneze care apar în această lucrare, eventual cu cele aflate în fototeca D.G.A.S.-ului.

VASILE MATEI

Edward Kołodziej, Inventarș akt Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Berlinie z lat [1919] 1920—1939 (do 1934 roku poselstwa) (Inventarul documentelor Ambasadei Republicii Polone la Berlin din anii [1919] 1920—1939 (pînă în 1934 legație), Warszawa — Łódź, 1990, 421 p.

Printre lucrările care ne-au fost trimise în ultima perioadă din Polonia se numără și acest inventar, elaborat sub egida Direcției Generale a Arhivelor Statului, mai precis a unei instituții care intră în componența acesteia și anume Arhiva Actelor Noi din Varșovia. Această arhivă cuprinde documente din epoca interbelică și postbelică.

Lucrarea este compusă din următoarele capitole: introducere la inventar, schema inventarului, inventare, indice de denumiri geografice, indici de persoane, lista abrevierilor și două traduceri ale introducerii, una în limba germană și alta în engleză.

Introducerea cuprinde date privilegiate la organizarea ambasadei, cancelaria ambasadei, părțile componente ale fondului, precum și peripețiile prin care a trecut acesta ca urmare a vicisitudinilor istoriei. În urma intrării trupelor sovietice în Polonia, majoritatea documentelor au ajuns, la 17 septembrie 1939, în posesia acestora, o mică parte reușindu-se a fi salvată și dusă în România. O altă parte a fondului a fost preluată de trupele germane. Se pare că cea mai mare parte a documentelor din acest fond a fost însă luată de armata sovietică. Acest lucru este probat de faptul că majoritatea dosarelor conțin pe coperti înscrisuri în limba rusă, lipsind cele în limba germană. Or, de regulă, pe documentele preluate de germani, adnotările se făceau în limba germană.

În cele ce urmează nu vom face o descriere generală a fondului, ci ne vom mărgini a arăta o serie de date ce se referă la țara noastră, mai ales că subsemnalul le-a cercetat în cursul unor depistări efectuate în anul 1980.

Fondul conține o serie de materiale ca: rapoarte politice ale reprezentanței polone la București și Berlin trimise Ministerului de Externe, ca și materiale emenate de centrală către reprezentanțele diplomatice. Documentele se referă atât la politica internă cît și cea externă a României în perioada interbelică. Ele oglindesc probleme ca: relații de graniță româno-sovietice și româno-ucrainiene în anul 1920, în legătură directă cu problema Basarabiei; relațiile României cu o serie de state ca Germania, Italia, Marea Britanie, Anglia, Ungaria.

Alte documente aduc știri despre diferite activități ale Micii Antante, unele conferințe ale acesteia, precum și relațiile Micii Antante cu țările balcanice, Italia, Germania și Austria.

Există, de asemenea, relații privind discuțiile purtate de unii oameni politici români cu personalități străine. Putem exemplifica, în acest sens cu discuția dintre Gheorghe Brătianu și Hitler, discuție care a avut loc în anul 1936 și a avut ca obiect poziția Germaniei față de România, sau memoriul lui Gh. Brătianu relativ la discuția avută cu Ciano, ministrul de externe al Italiei, raport înaintat tot regelui.

Prezintă interes și discuția fostului ministru al comerțului Ion Lugoianu, purtată în 1934 cu Mussolini privind posibilitatea reînnoirii tratatului de prietenie dintre cele două țări, politica Italiei față de țările din sud-estul Europei ca și față de un posibil Anschluss al Austriei.

Un material interesant îl constituie rezumatul discuțiilor purtate de Beck, ministrul afacerilor externe al Poloniei, cu regele, primul ministru, ministrul afacerilor externe și șeful marelui stat major al României în timpul vizitei efectuate de el în zilele de 22—25 aprilie 1937 în România privind relațiile României cu U.R.S.S., Mica Antantă, Bulgaria, Ungaria, Turcia, relațiile României cu puterile occidentale, precum și probleme bilaterale.

O serie de alte documente aduc noi date despre activitatea marelui diplomat român care a fost Nicolae Titulescu. Fondul conține, de asemenea, două relații ale unor discuții purtate de acesta cu doi ziariști englezi, în cadrul cărora Titulescu își expune poziția într-o seamă de probleme privind politica externă a României, ca de exemplu: poziția față de URSS, atragerea României în înțelegerea franco-sovietică, părerile sale privind relațiile dintre Ungaria și Italia.

Alte rapoarte diplomatice cuprind date privind alitudinea României față de Germania în problemele reparațiilor pe care aceasta le datora țării noastre în legătură cu emisia de banenote românești în timpul ocupației germane, colaborarea economică germano-italiană pe teritoriul României (1926) și tratativele româno-germane privind împrumutul cerut de România.

În contextul unor propuneri privind crearea unei confederații dunărene, Institutul de Stat pentru Export din Polonia, a elaborat un material cuprinzând date statistice privind comerțul exterior în perioada 1928—1931 relativ la Austria, Cehoslovacia, Iugoslavia, România, Ungaria, Polonia și Germania.

Documentele pe care le conține fondul se referă și la situația internă a României. Diplomații polonezi fac o serie de considerații privind demisia guvernului Vaida-Voievod și formarea guvernului Duca; desființarea Gărzii de fier; atitudinea negativă a lui Nicolae Titulescu față de această organizație și influențarea în acest sens a regelui. Un raport redă condițiile puse de Nicolae Titulescu regelui pentru a intra în guvern (1934). Între altele, el cere renunțarea la cîteva personalități din camarila regală și de coloratură legionară. Un alt raport descrie capitularea statului major

al lui Zelea-Codreanu și cererea de elementă adresată regelui. De asemenea, sînt descrise schimbarea guvernului din 1938 și reacțiile guvernului român față de Anschluss, ca și urmările acestui fapt asupra situației economice a României.

Lucrarea prezentată este utilă pentru cei care doresc să întreprindă cercetări în fondul Ambasadei Republicii Polone la Berlin. Regretăm doar faptul că în momentul în care noi am întreprins cercetări în Arhiva Actelor Noi din Varșovia, ea nu era încă elaborată.

VASILE MATEI

Constantin Voicu, *Biserica strămoșească din Transilvania în lupta pentru unitatea spirituală și națională a poporului român*, Sibiu, 1989, 344 p. + 24 pl.

Lucrarea apărută cu puțin timp înainte de revoluția din decembrie 1989, se dovedește a fi în prezent de mare actualitate, alegerea și tratarea temei constituind rezultatul unei salutare inspirații din partea autorului. Este vorba de o temă majoră a istoriei naționale, despre care deocamdată nu se poate spune că s-a scris îndeajuns, ceea ce sporește de la sine valoarea acestei scrieri.

După un scurt „Cuvînt al autorului” (p.5), urmează cele cinci capitole ale lucrării, dintre care primele patru sînt, la rîndul lor, împărțite în subcapitole. Primul și cel mai amplu este intitulat „Vechime și continuitate de viață și lege strămoșească, românească în Transilvania” (p. 7--176). Se face, mai întîi, o trecere în revistă a principalelor informații privind existența nănreruptă a populației autohtone pe teritoriul Daciei, apoi se analizează originile creștinismului la români, iar în continuare este evidențiat rolul Bisericii Ortodoxe în păstrarea identității naționale a românilor din Transilvania.

Aici se arată că, după cucerirea Transilvaniei, regii Ungariei, în secolele XII — XIV, „nu rareori la îndemnul papalității, au luat felurite măsuri represive împotriva Bisericii Ortodoxe” (p. 30). Sînt menționate acțiunile întreprinse în acest sens de prințul de coroană Bela (viitorul rege Bela IV) la 1234 și mai ales de către Ladislau IV Cumanul (1272 — 1290). Mai apoi, decretul regal din 1366 al lui Ludovic I de Anjou prevedea ca autentificarea posesiunilor funciare nobiliare să se facă numai celor fideli regelui, ceea ce însemna excluderea clerului ortodox și a nobililor (cnezilor) români. De ase-

menea, printr-un decret din 1428, regele Sigismund de Luxemburg stabilea ca în districtele Caransebeș, Mehadia și Hațeg nici un nobil să nu poată deține vreo proprietate dacă nu era cu adevărat catolic. În perioada principatului, cînd Biserica Ortodoxă din Transilvania era doar „tolerată”, se fac încercări de atragere a românilor la calvinism, toate fiind însă sortite eşecului.

Pe de altă parte, este scos în evidență sprijinul acordat de domnia Tării Românești Bisericii Ortodoxe din Transilvania. Exemplele sînt numeroase: Mănăstirea Prislop, ridicată cu ajutorul lui Mircea cel Bătrîn, catedrala din Alba Iulia, clădită de Mihai Viteazul, mănăstirea de la Simbăta de Sus a lui Constantin Brîncoveanu, biserica de la Porcești-Turnu Roșu, înălțată de Matei Basarab ș.a. Demne de relevat sînt apoi măsurile luate de Mihai Viteazul în anii 1599—1600 în favoarea Bisericii Ortodoxe și a credincioșilor români din Transilvania.

Un alt subcapitol tratează unirea cu Biserica Romei și consecințele pe care le-a avut acest act în viața românilor transilvăneni. Sînt arătate mișcările împotriva uniației, cea mai importantă fiind răscoala din anii 1759 — 1761, condusă de ieromonahul Sofronie din Cioara, martirizarea unor luptători, distrugerea mănăstirilor ortodoxe, exodul unui mare număr de români ortodocși peste Carpați. La 1759 are loc totuși înființarea unei episcopii ortodoxe a Transilvaniei, în fruntea căreia, pînă la 1811, s-au aflat episcopi sîrbi.

În timpul revoluției de la 1848—1849, s-a pus și problema refacerii unității religioase

a românilor din Transilvania. În perioada dualismului austro-ungar se produce însă un reviriment al măsurilor represive împotriva Bisericii Ortodoxe, conjugate cu acțiunile intense, desfășurate pe toate planurile de autoritățile maghiare în vederea deznationalizării românilor. Un rol nefast în acest sens l-a jucat Episcopia greco-catolică ungară de la Ilajdudorog, care a fost mult timp, „o amenințare deschisă la adresa românilor” (p. 140). Un loc aparte este rezervat în lucrare contribuției clerului românesc din Transilvania la înfăptuirea Marii Uniri din 1918, iar în ultimul subcapitol încercărilor de refacere a unității bisericești a românilor transilvăneni înainte de 1918.

În capitolul II, intitulat „Acțiuni ale preoților și credincioșilor greco-catolici pentru revenirea la Biserica Ortodoxă în perioada interbelică (1920 — 1940)” (p. 176—210), se dau exemple numeroase de astfel de reveniri, uneori chiar masive. Pe această linie, un moment de mare însemnătate îl constituie hotărârea de la Alba Iulia din februarie 1939, prin care s-a realizat „un prim pas concret pe calea unității Bisericii strămoșești” (p. 202).

Capitolul III, „Biserica românească din Transilvania de nord-est în timpul teroarei instaurate de ocupația horthystă (1940 — 1944)” (p. 211—154), debutează cu analiza împrejurărilor în care poporul român i-a fost impus odiosul dictat fascist de la Viena. În perioada celor patru ani de ocupație s-au produs nenumărate acte de barbarie, între care figurează și multe devastări și distrugerii de biserici românești. Se dau numeroase exemple de preoți omoriți, schingiuiți sau expulzați peste granița vremelnică,

lista acestora fiind foarte lungă. Din ordinul guvernului ungar s-a ajuns chiar, la maghiarizarea numelor românești de pe crucile din cimitire și din curțile bisericilor.

Sfârșitul nu a fost însă cel scontat, așa cum se arată în capitolul IV, intitulat „Revenirea Transilvaniei de nord-est în cuprinsul României — o mare dreptate a istoriei” (p. 255—278). Capitolul V, „Semnificația istorică a reîntregirii Bisericii Ortodoxe Române” (p. 279—298) încheie textul propriu-zis al acestei lucrări bogate în date, bazate pe mărturii autentice, și în interpretări corecte.

Autorul a folosit o informație bogată, conștient, în primul rând, în lucrări de referință privitoare direct sau tangențial la tema tratată și în numeroase documente publicate. Un merit deosebit îl constituie utilizarea, pentru perioada mai nouă, a unui mare număr de documente de arhivă inedite, aflate la Arhivele Statului București, Arhivele Statului Oradea, Arhivele Statului Arad, Arhivele Statului Cluj, Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Filialei Academiei Române din Cluj, Muzeul Unirii din Alba Iulia, Ministerul Afacerilor Externe, Mitropolia Moldovei, Arhiepiscopia Clujului, Arhiepiscopia Sibiului, Episcopia Aradului, Episcopia Oradei ș.a.

O ilustrație bogată și semnificativă completează în mod fericit textul lucrării. În plus, consultarea ei este facilitată de un „Indice de nume” (de persoane) (p. 299—316) și de un „Indice de locuri” (p. 317—341). Stilul este limpede și antrenant, cartea, pe lângă meritele menționate, oferind o lectură plăcută.

TUDOR MATEESCU

„Belleten” LII, Ankara, 1988, nr. 204, p. 773—1468

Numărul 204 al revistei „Belleten”, editat cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la moartea celui care a fost făuritorul statului turc modern, Mustafa Kemal „Atatürk”, este departe de a fi un convențional număr omagial. Alcătuit din 22 de articole ale unor prestigioși oameni de cultură turci, el este, înainte de toate, scris de oameni atașați ideilor lui Atatürk, care l-au respectat, dar l-au și iubit, și care au căutat cu venerație să pătrundă complexitatea personalității celui care a izbutit să modifice din temelii nu numai o formă de organizare, nu numai un mod de viață, ci, mai ales, un mod de a gândi și simți. Mărturisirea Prof. Dr. Yaşar Yücel din deschiderea volumului este edi-

ficatoare pentru unghiul de abordare și pentru tonul general al materialelor prezentate: „Asemeni tuturor Societăților naționale moderne și Societatea de Istorie Turcă (cea care editează revista „Belleten” — n.n.) este o mlădiță pe care El a sădit-o cu propriile mâini, a făcut-o să înverzească și, cu mari strădanii, a făcut-o să crească... Acest număr omagial este, pe de o parte, un dar făcut lui Atatürk, iar pe de altă parte se dorește o reflectare pentru tinerii generații care vor să se lumineze de la raza viselor sale”. Articolele încearcă, deci, să contureze un cit mai complet portret moral și intelectual al celui pe care o națiune îl socotește a fi un deschizător de drumuri, un vizionar și un etitor.

De factură foarte diversă, înscriindu-se într-un larg eșantion de perspective, ele cuprind relații ale unor evenimente (Prof. Dr. I. Ağâh Çubukçu, *Războiul de independență și Uniunea națională*), prezentări ale concepției lui Atatürk în legătură cu cele mai variate chestiuni (Dr. Doc. Abdurrahman Çayıcı, *Concepția lui Atatürk asupra civilizației*; Tahsin Öz, *Atatürk și artele manuale turcești*; Prof. Dr. Melâhat Özgü, *Concepția literară și artistică a lui Atatürk*), studii asupra unor concepte introduse de acesta (Prof. Dr. Coşkun Üçok, *Cauzele reformei juridice*, Ibrahim Olgun, *Necesitatea laicizării în Turcia*), dar și amintiri, în care anecdota dezbăluie și ea crimpece ale unei atît de puternice personalități (Eli-kmet Bayur, *Amintiri despre Atatürk*), precum și un inedit material cu privire la boala lui Atatürk și la modul în care ea a fost sau ar fi putut fi speculată de diverse cercuri interesate (Bilâl N. Simşir, *Boala lui Atatürk*), alături de o sensibilă, caldă trecere în revistă a unor poeme dedicate lui Mustafa Kemal (Fevziye Tansel, *Poezii despre Atatürk (1915–1938)*).

Foarte judicioasa organizare a numărului face ca, în mod firesc, el să se deschidă cu un articol semnat de cel care avea să fie succesorul lui Atatürk la președinția republicii, İsmet İnönü, articol care, prin însuși titlul său, stabilește cheia personalității lui Mustafa Kemal: *Atatürk – fondator al statului*; pe lângă aceasta, el realizează o necesară punere în temă, prin prezentarea evenimentelor sociale, politice, militare, care au dus la revoluția kemalistă. În același orizont se inserie și articolul următor, al Prof. Dr. I. Ağâh Çubukçu, *Războiul de independență și Uniunea națională* (p. 795–807), în care se prezintă situația gravă a țării după armistițiul de la Modros din 30 octombrie 1918, precum și Congresele de la Erzurum și Sivas, în cadrul cărora s-au adoptat hotărârile ce au stat la baza declanșării luptei pentru independență.

Aceste prime articole, „introdutive” sînt urmate de un deosebit de însemnat material al Prof. Dr. Yaşar Kemal, intitulat *Principiile kemaliste* (p. 807–825), în care sînt redată pe rînd, în detaliu, cele 6 principii enunțate de Atatürk ca stînd la baza concepției sale privind statul turc modern, principii stipulate în articolul 2 al Constituției din 1924 și apoi în articolul 1 al Constituției din 1937: 1. republicanismul; 2. naționalismul; 3. populismul; 4. etatismul; 5. laicismul; 6. revoluționarismul.

Într-o foarte atentă arhitectură, articolele care urmează se constituie în dezvoltări ale fiecăruia dintre principiile deja enunțate. Într-un ton degajat, direct, Prof. Dr. Afe-tinan ne oferă, după propria-i mărturisire,

„Din cele auzite de la Atatürk”, material structurat în două părți: prima, intitulată *Atatürk și democrația* (p. 825–827) cuprinde cîteva note luate de autor în timpul unei discuții cu Atatürk în seara zilei de 4 iulie 1933, referitoare la democrație, care, în opinia lui Atatürk „înseamnă regim republican”; cea de-a doua parte, cu titlul *Gînduri ale revoluționarului Atatürk în legătură cu problemele economice* (p. 827–831) ne demonstrează că, așa cum arală autorul, „în ciuda multitudinii de probleme politice ale vremii, Atatürk a fost preocupat mai cu seamă de implicațiile sociale și economice ale revoluției”.

Prof. Dr. Hamza Eroğlu ne propune în *Atatürk și etatismul* (p. 833–849) nu numai o prezentare a încă unui principiu kemalist, ci o analiză cu caracter științific, o teoretizare realizată în cinci puncte: 1. sensul, semnificația conceptului; 2. scopul acestuia; 3. conținutul etatismului; 4. nașterea și dezvoltarea sa; 5. aplicarea etatismului. Analiza se sprijină pe opiniile mai multor specialiști, opinii care, coroborate, duc la definirea etatismului văzută de Atatürk ca reprezentînd necesitatea intervenției statului, a existenței economiei planificate, a păstrării unui echilibru între inițiativa proprie și intervenția statului. În ceea ce privește aplicarea sa în economie, se citează opinia economistului francez Laufenburger, conform căruia sistemul economic astfel stabilit este unul special, între socialism și capitalism. Autorul conchide, cu cuvintele Dr. Avni Zarakolu: „Atatürk nu era nici de partea sistemului colectivist, al dictaturii proletariatului, care sacrifică libertatea individuală, nici de partea unei economii de piață liberale individualiste, ci de partea investițiilor într-o economie mixtă”, aceasta nu înainte de a ne prezenta o riguros dezvoltată analiză statistică a rezultatelor acestei viziuni economice în timp.

Şerafettin în Turan se ocupă în *Naționalismul lui Atatürk* (p. 849–896), de atît de controversata problemă a naționalismului, chestiune cel mai adesea privită ca avînd implicații negative, în orice caz generatoare de suspiciuni, mai cu seamă în atît de frământatul spațiu al Turciei, mai cu seamă în atît de zbuciumata epocă a lui Atatürk. Într-o „grilă” de opinii aparținînd unor nume cunoscute ale conștientului turc, autorul introduce opțiunea lui, Mustafa Kemal, pentru care naționalismul reprezintă o înaltă înțelegere a apartenenței la un popor, într-un context larg, care exclude orice segregacionism, viziune clar și concis exprimată: „(Naționalismul înseamnă) să spui: Că fericit sînt că sînt turc!”.

Un moment deosebit în edificarea noului stat turc, cu implicații adînci și de pers-

pectivă în procesul complex și contorsionat al realizării conectării și sincronizării Turciei cu civilizația modernă l-a constituit înființarea acelor însemnate instituții de cultură și educație a maselor care au fost Casele poporului, consecință imediată și concretă a punerii în practică a unui alt important principiu kemalist: populismul. La acestea și la alte aspecte conexe se referă M. Rauf İnan în articolul său *Idealul populismului, Casele poporului și perioada care a urmat* (p. 869—911). Într-un material amplu ilustrat cu fragmente din diverse luări de cuvânt ale lui Atatürk, autorul comentează semnificația și reverberațiile populismului, notînd riguros, în adevărate liste, prilejurile cu care Mustafa Kemal s-a referit la aceste chestiuni, publicațiile editate de diverse Case ale poporului, realizînd și o relevantă analiză statistică a acțiunilor de culturalizare și a evoluției acestora, sub multiple aspecte (număr de conferințe, concerte, editări, număr de cărți citite, număr de persoane școlarizate, număr de filme vizionate etc.), raportate la anii 1932 și 1940. Concluzia articolului este cuprinsă în cuvintele lui Atatürk însuși la care autorul apelează în final: „Primind cu brațele deschise pe toți, Casele poporului au înfăptuit revoluția socială și culturală”. În aceeași sferă de preocupări se înscriu și articolele *Rolul lui Atatürk în trecerea spre o educație republicană* (p. 1013—1089) și *Atatürk, Știința și Universitatea* (p. 1089—1105), semnate de Hıfzırahman Raşîl Öymen și, respectiv, Aydın Sayılı.

„Cuvîntare la reuniunea conducerii Partidului Republican al Poporului (22 noiembrie 1924)”, „Declarație în legătură cu relațiile turco-bulgare, dată ziaristilor care urmau să participe în Bulgaria la Congresul Federației presei bulgare (24 iulie 1930)”, „Declarație în legătură cu prietenia turco-elenă, dată primului ministru al Greciei, General Metaxas (25 februarie 1938)”, „Considerații privind starea morală a națiunii (7 februarie 1931)”, sînt doar cîteva din textele la care face apel

Ismail Arar în articolul său *Cîteva idei ale lui Atatürk care lămuresc și unele probleme actuale* (p. 953—975), pentru a argumenta perenitatea și viabilitatea opiniilor lui Mustafa Kemal. Dacă avem în vedere fie numai și faptul că, printre alte aspecte, se regăsesc în aceste texte idei privind realizarea unei strînse cooperări în Balcani (pe care Atatürk o vedea concretizată într-o „Antantă”), alături de pertinente considerații vizînd relațiile turco-iraniene sau turco-elene, precum și sistemul social-economic american și gradul de aplicabilitate a acestuia în contextul realităților turcești, avem imaginea unei reale clarviziuni.

Într-un colorat mozaic de fapte și idei, articolul lui Hikmet Bayur, *Amintiri despre Atatürk* (p. 939—952), aduce o schimbare în atmosfera generală a volumului. Diverse, vii, alerte, notațiile autorului, ilustrative pentru puterea de evocare a gestului obișnuit, mărunț, întregesc fericit portretul lui Atatürk. O simplă enumerare a titlurilor pe care le poartă aceste mici „istorioare” este edificatoare: „Cum și-a luat numele Atatürk, semnificația lui și povestea cu Ibn-Sina”, „Întîlnirea cu Herriot”, „Părerea lui Atatürk despre Mussolini”, „Inspecție la Forțele aeriene”, „Atatürk și muzica europeană”, „Cum a devenit İsmet Bey (Inönü) comandantul general al Școlii de război”.

Trei exemple ilustrînd capacitatea lui Atatürk de a anticipa viitorul, de Hikmet Ayur (p. 975—985), *Atatürk și modernizarea Turciei* de Prof. Dr. Halil İnalcık (p. 985—993), *Obiectivele și spiritul reformelor lui Atatürk* de Neşet Çagalay (p. 1003—1013), sînt alte cîteva materiale care, adăugîndu-se celor al căror cuprîns l-am schițat deja, ne relevă în acest reușit număr omagial personalitatea cu multiple fațete, nebamuite sau necunoscută nouă a celui care a rămas în conștiința poporului său ca „părintele turcilor”.

IRINA IRIȚCU